

The Role of Hermias and Aristotle, Advisor to Philip II, in the Relations between the Achaemenid Empire and Macedonia (347-336 BC)

Alireza Karbasi¹, Hamidreza Pashazanous², Esmail Sangari³

1. Ph.D. Candidate in Ancient History of Iran, University of Esfahan, Isfahan, Iran. E-mail: alireza.karbasi63@gmail.com

2. Corresponding author Assistant professor of Ancient History of Iran, University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: h.Pasha@ltr.ui.ac.ir

3. Associate professor of Ancient History, Languages and Civilization, University of Isfahan. Isfahan, Iran. E-mail: e.sangari@ltr.ui.ac.ir

Article Info

Article Type:
Research Article

Article History:
Received:
April 9, 2025

In Revised Form:
May 27, 2025

Accepted:
May 30, 2025

Published Online:
June 5, 2026

Keywords: Hermias, Aristotle, Philip, Atarneus, Macedonia, Achaemenid Empire

Abstract

In the narratives of Aristotle's life, it is mentioned that he traveled and stayed in the cities of Atarneus and Assos in northwest Asia Minor, under the rule of a local ruler named Hermias, after the death of Plato. At the end of the Achaemenid period and after the changes of the era of Artaxerxes III (359/58 - 338 BC), Hermias was able to gradually expand his power in that region and through Aristotle and some other students of Plato's Academy, he became an important factor in Philip II - the ruler of Macedonia - becoming aware of the internal condition of the Achaemenid Empire; to the extent that his political alliance with Philip faced a harsh reaction from the Persians and he lost his life over that pact. Although Aristotle praised Hermias and slandered Persians in his writings, by carefully examining the political and diplomatic developments between the ruler of Atarneus and the king of Macedonia, it can be concluded that the Achaemenid Empire had accurate and clear information about the political events of the Greek city-states and Macedonian kingdom and by removing Hermias, and probably Philip himself, has helped the Greeks a lot to gain their lost independence. However, the Greeks did not take advantage of the opportunity for unity and lost the independence of their city-states to Philip's son, Alexander, shortly after. In this research, it has been tried to show, based on the analytical method and using library sources, that the Achaemenid Empire, to strengthen the Treaty of Antalcidas, made its efforts to maintain the independence of the Greek city-states against the Macedonian hegemony before the emergence of Alexander by removing the Macedonian-oriented elements, but the conflicts among the Greeks and Alexander's promptitude and violence in suppressing his Greek opponents caused the loss of this historical opportunity.

Cite this The Author (s): Karbasi, A., Pashazanous, H., Sangari, E.,(2026), The Role of Hermias and Aristotle, Advisor to Philip II, in the Relations between the Achaemenid Empire and Macedonia (347-336 BC). Historical Sciences Studies, Vol.18, No 1, Serial No.41 –Spring- Summer:(255-277). <https://doi.org/10.22059/jhss.2025.392841.473795>

Publisher: University of Tehran Press.

© Author(s) retain the copyright. Alireza Karbasi, Hamidreza Pashazanous, Esmail Sangari

DOI: <https://doi.org/10.22059/jhss.2025.392841.473795>

1. Introduction

The twilight years of the Achaemenid Empire, particularly the reign of Artaxerxes III (359/58–338 BC), represent a complex geopolitical landscape where Persian, Greek, and Macedonian interests collided and converged in unprecedented ways. Central to this intricate web of diplomacy and espionage was a seemingly minor local ruler from the Troad region of northwestern Asia Minor: Hermias of Atarneus. A former student of the Platonic Academy, Hermias cultivated a unique philosophical-political circle that included the young Aristotle, who would later become the tutor and advisor to Philip II of Macedon. This study, employing an analytical methodology grounded in a critical review of ancient literary sources (primarily from the Aristotelian corpus, Diodorus Siculus, and later doxographical traditions), argues that Hermias acted as a pivotal intermediary—a strategic conduit—through which Philip II gained crucial intelligence regarding the internal weaknesses, military dispositions, and diplomatic secrets of the Achaemenid Empire. Simultaneously, it challenges the traditional Greek-centric narrative that portrays the Persian response as purely reactive and uninformed. Instead, this abstract posits that the Achaemenid court, far from being a passive giant, possessed accurate and actionable intelligence regarding Macedonian expansionism. The execution of Hermias and the subsequent Persian attempts to destabilize Philip's network were not acts of random cruelty but calculated measures to preserve the integrity of the King's Peace (the Treaty of Antalcidas of 386 BC), which guaranteed the autonomy of the Greek city-states against hegemonic powers like Macedon.

Hermias's rise to power in the cities of Atarneus and Assos coincided with a period of Achaemenid resurgence under Artaxerxes III, a ruler who brutally reasserted central control over the empire's western satrapies. Unlike his predecessors, Artaxerxes was intolerant of autonomous local dynasts, especially those with Greek sympathies. Hermias, however, exploited the temporary chaos following the Great Satraps' Revolt to carve out a small but strategically vital domain overlooking the Asian coastline opposite the island of Lesbos. His academy, which hosted Aristotle and Xenocrates, was not merely a philosophical retreat but a political hub. Through Aristotle, Hermias established a direct line of communication and alliance with Philip II, who by 347 BC had already consolidated his control over Thessaly and was eyeing an entry into Anatolia. The correspondence and diplomatic exchanges between Hermias and Philip, facilitated by Aristotle's presence and credibility, provided the Macedonian king with a wealth of information: the morale of Persian satrapal armies, the logistical vulnerabilities of the coastal fortresses, and the growing discontent among the Greek mercenary commanders in Persian service.

The Achaemenid response was swift and devastating. Persian forces under the command of Mentor of Rhodes, a Greek mercenary leader loyal to the Great King, captured Hermias through treachery. Subjected to torture, he was executed, reportedly refusing to betray his associates, including Aristotle. This brutal suppression is often read in Greek sources—most notably in Aristotle's famous "Hymn to Virtue" and the indignant letters attributed to him—as Persian barbarism and fear of Greek enlightenment. However, a revisionist reading of the events between 347 and 336 BC reveals a different reality: the Achaemenid Empire was acting as a rational hegemon enforcing a century-old treaty. The King's Peace had explicitly forbidden synoecism (political unification) and external interference in the autonomy of Greek city-states. Philip's expansionism, first in Thrace and then into central Greece (culminating at Chaeronea in 338 BC), was a direct violation of that treaty. Hermias was not an innocent philosopher-king; he was a rebel vassal colluding with a foreign, hostile hegemon (Philip) to undermine the empire's western defenses. By eliminating Hermias, Artaxerxes III disrupted the primary intelligence network feeding Philip's ambitions. Moreover, by offering support (financial and naval) to the anti-Macedonian coalition led by Athens and Thebes, the Persians actively attempted to restore Greek independence. This Persian strategy very nearly succeeded. Had the Greek city-states united behind the Persian-sponsored resistance, the Battle of Chaeronea might have ended differently. Nevertheless, the Greeks squandered this opportunity. The deep-seated rivalries between Athens and Thebes, the lingering fear of Persian meddling, and the fatal overconfidence of their armies allowed

Philip to crush them in 338 BC. Immediately following Chaeronea, Philip was preparing a pan-Hellenic invasion of Persia, a project he had inherited from Hermias's intelligence. Although Philip was assassinated in 336 BC, the institutional and strategic framework he built—informed by a decade of Persian intelligence via Hermias—passed seamlessly to his son, Alexander. The Achaemenid Empire, despite having successfully removed the “Macedonian agent” Hermias, now faced a far more formidable opponent. Alexander's promptitude and unparalleled violence in suppressing the Theban revolt (335 BC) and his brutal sack of Thebes served as a terrifying lesson to the other Greek states, effectively neutralizing any further Persian-backed revolts in Greece. Within a few short years, the very independence the Persians had fought to protect was extinguished.

2. Conclusion

This study concludes that the triangular relationship between Hermias, Aristotle, and Philip II was not a minor philosophical anecdote but a decisive factor in shaping Achaemenid-Macedonian relations during the critical decade of 347–336 BC. The evidence demonstrates three key findings. First, the Achaemenid Empire under Artaxerxes III was strategically astute: it accurately identified Hermias as an intelligence conduit for Macedonian expansion, and its violent removal of him was a logical, preemptive strike to enforce the King's Peace and preserve the autonomy of the Greek city-states. Second, despite this Persian success, the structural inability of the Greeks to overcome their internal conflicts (*stasis*) neutralized the advantage that Persian support had offered. The opportunity for a united Greek front against Macedonian hegemony, backed by Persian resources, was lost not due to Persian failure but due to Greek disunity and miscalculation. Third, the ultimate failure of the Achaemenid strategy lay not in its conception or execution against Hermias, but in its underestimation of two factors: the rapidity of Alexander's consolidation of power after Philip's assassination, and the paralyzing effect of Macedonian military violence (e.g., the destruction of Thebes) on potential Greek defectors. Therefore, while the Achaemenid Empire successfully dismantled the Hermias-Philip axis and temporarily disrupted Macedonian intelligence, it could not prevent the rise of Alexander. The Greeks, having failed to seize the historical opportunity for independence offered by Persian intervention, ultimately paid the price with the loss of their city-states' autonomy. In this sense, the tragedy of Hermias—praised by Aristotle as a martyr but executed as a traitor—symbolizes the larger tragedy of the Greek world: a fatal inability to unite against a common enemy, even when that enemy's most dangerous plans were momentarily exposed by Persian action.

نقش هرمیاس و ارسطو، مشاور فیلیپ دوم، در روابط شاهنشاهی هخامنشی و مقدونیه (۳۴۷-۳۳۶ ق.م)

علیرضا کرباسی^۱، حمیدرضا پاشازانوس^۲، اسماعیل سنگاری^۳

alireza.karbasi63@gmail.com

h.pasha@ltr.ui.ac.ir

e.sangari@ltr.ui.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری تاریخ ایران باستان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، رایانامه:

۲. نویسنده مسئول استادیار گروه تاریخ دانشگاه اصفهان، دکتری ایران باستان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه:

۳. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه اصفهان، دکتری تاریخ، زبان‌ها و تمدن‌های دنیای باستان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	در شرح زندگی ارسطو، فیلسوف یونانی، پس از مرگ افلاطون، به سفر و اقامت وی در شهر آتارنتوس و آسوس در شمال غرب آسیای صغیر تحت فرمانروایی حاکم محلی به نام هرمیاس اشاره شده است. این فرد که در اواخر دوران سلسله هخامنشی و در پس تحولات عصر اردشیر سوم توانسته بود آرام آرام قدرت خود را در آن منطقه بسط دهد، به واسطه‌ی ارسطو و برخی دیگر از شاگردان آکادمی افلاطون، عامل مهمی در آگاهی یافتن فیلیپ فرمانروای مقدونیه از وضعیت داخلی شاهنشاهی هخامنشی تبدیل شده بود، تا جایی که اتحاد سیاسی او با فیلیپ با واکنش سخت ایرانیان مواجه شد و جان خود را نیز بر سر این پیمان نهاد. گرچه ارسطو در نوشته‌هایش به ستایش هرمیاس و هجو و بدگویی از ایرانیان پرداخته است، با این حال با بررسی دقیق تحولات سیاسی و رفت و آمدهای دیپلماتیک میان فرمانروای آتارنتوس و دربار فیلیپ مقدونی، می‌توان به این نتیجه رسید که شاهنشاهی هخامنشی اطلاعات دقیق و روشنی از رخدادهای سیاسی دولت شهرهای یونانی و پادشاهی مقدونیه داشته و با حذف هرمیاس، و احتمالاً خود فیلیپ، کمک زیادی به یونانیان در جهت کسب استقلال از دست رفته خود کرده است، هرچند یونانیان از فرصت اتحاد به درستی بهره نبرده و استقلال دولتشهری خود را به اسکندر پسر فیلیپ واگذارند. در این پژوهش سعی شده است بر پایه‌ی روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از شواهد مکتوب متون کهن بنیاد یونان باستان، نشان داده شود که شاهنشاهی هخامنشی در جهت تقویت پیمان آنتالکیداس، تلاش‌های خود را برای حفظ استقلال دولت شهرهای یونانی در برابر سلطه‌جویی‌های مقدونی، پیش از ظهور اسکندر، با حذف عناصر مقدونی‌گرا انجام داده بود ولی اختلافات یونانیان و سرعت عمل و خشونت اسکندر در سرکوب مخالفان یونانی‌اش باعث از دست رفتن این فرصت تاریخی شد.
علمی - پژوهشی	
تاریخ دریافت:	
۱۴۰۴/۰۱/۲۰	
تاریخ بازنگری:	
۱۴۰۴/۰۳/۰۶	
تاریخ پذیرش:	
۱۴۰۴/۰۳/۰۹	
تاریخ انتشار:	
۱۴۰۵/۰۳/۱۵	
واژه‌های کلیدی: هرمیاس، ارسطو، فیلیپ دوم، آتارنتوس، مقدونیه، شاهنشاهی هخامنشی	

استناد: کرباسی، علیرضا، پاشازانوس، حمیدرضا، سنگاری، اسماعیل (۱۴۰۵). نقش هرمیاس و ارسطو، مشاور فیلیپ دوم، در روابط شاهنشاهی هخامنشی و مقدونیه (۳۴۷-۳۳۶ ق.م). پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۸، شماره ۱، بهار و تابستان، شماره پیاپی ۴۱. (۲۷۷-۲۵۵).

DOI: <https://doi.org/10.22059/jhss.2025.392841.473795>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان: علیرضا کرباسی، حمیدرضا پاشازانوس، اسماعیل سنگاری

۱. مقدمه

شورش کوروش جوان (درگذشت ۴۰۱ ق.م) علیه برادر تاجدارش، اردشیر دوم (۴۰۴ تا ۳۵۹ ق.م) و همچنین شورش بزرگ خشترپاون‌های آسیای صغیر با پیشگامی داتامس (۳۷۳ ق.م) شکستگی وضعیت داخلی ایران و همچنین اوضاع و احوال منطقه‌ی غربی شاهنشاهی هخامنشی را نشان می‌داد. در این میان وضعیت نابسامان دربار و نفوذ خواجگان درباری و همچنین جنگ قدرت میان شاهزادگان هخامنشی پس از مرگ اردشیر دوم منجر به تصفیه حساب‌های خونینی در آغاز پادشاهی اردشیر سوم شد (نک به: داندامایف، ۱۳۸۹: ۳۹۹ و بعد). اردشیر سوم (۳۵۹ تا ۳۳۸ ق.م) کوشید تا شکوه و جلال گذشته‌ی هخامنشی را بازگرداند. وی کار خود را با سرکوب بسیاری از شورش‌های آسیای صغیر، سوریه و سایر سرزمین‌ها آغاز کرد. وی در تاریخ ۳۵۶ ق.م به تمام فرمانداران آسیای صغیر که مدت‌ها بود به عنوان فرمانروای مستقل حکومت می‌کردند، فرمان داد که سیستم مزدوری سپاهیان را منحل کرده و همه‌ی آنان را مرخص کنند. این فرمان را همه‌ی خشترپاون‌ها پذیرفتند به جز آرتابازوس خشترپاون فریگی و فرمانده‌ی سپاهیان ایران در آسیای صغیر. وی دست به شورش زد و اورونتس فرماندار میسیا نیز به وی پیوست. اردشیر سوم نیرویی برای سرکوبی آنان فرستاد ولی آنان با کمک سپاهیان مزدور آتنی و تبس نیروهای اردشیر را شکست دادند. ولی در جنگ‌های بعدی آنان شکست خوردند و در سال ۳۵۲ ق.م اورونتس خود را تسلیم شاه کرد و مورد عفو واقع شد در حالی که آرتابازوس به مقدونیه نزد شاه فیلیپ رفت. داماد آرتابازوس به نام منتور موفق شد در سال ۳۴۵ ق.م آرتابازوس را مورد عفو شاه قرار دهد، بدین ترتیب آرتابازوس به میهن بازگشت تا در جنگ قریب‌الوقوع با مقدونیان شرکت کند (همان: ۴۰۷). فیلیپ نیز با ارتباط با برخی از حکمرانان محلی آسیای صغیر از جمله هرمیاس حاکم شهر آتارنتوس در پی یافتن متحدانی در این منطقه بود. در این پژوهش تلاش می‌شود با بررسی دقیق این روابط به رویکردهای سیاسی قدرت‌های تأثیرگذار نسبت به این تحولات پرداخته شود.

۱-۱. پیشینه پژوهش

در تواریخ فلسفه‌ی یونان و به ویژه روایت‌هایی که درباره‌ی ارسطو آورده شده است به سفر وی به آتارنتوس و دربار هرمیاس و پیوندهایش با او اشاره شده است (برای نمونه نک به: تسلا، ۱۳۹۵: ۲۴۲-۲۵۳؛ کاپلستون، ۱۳۸۸: ۳۰۷-۳۱۰؛ گمپرتس، ۱۳۷۵: ۱۲۳۸-۱۲۴۶). همچنین در تک‌نگاری‌های زیادی نیز که راجع به ارسطو نوشته شده است به ارتباطات سیاسی او با هرمیاس اشاره شده است. دیویدراس در پژوهش مفصل خود با عنوان *ارسطو*، به شرح زندگی و آثار و اندیشه‌های ارسطو پرداخته و در کنار آن اشاره‌ی کوچکی به ارتباط وی با هرمیاس کرده است (۱۳۷۷: ۱۹-۲۷). ورنر یگر در اثر خود با عنوان *ارسطو، میانی تاریخ تحول اندیشه‌ی وی* (۱۳۹۰) به شرح زندگی و آثار ارسطو می‌پردازد و با توصیف و تحلیل دقیق تحولات سیاسی عصر ارسطو و رابطه‌ی وی با هرمیاس و تأثیری که از او پذیرفته را مورد بررسی قرار می‌دهد. گاتری در جلد پایانی تاریخ

فلسفه‌ی یونان (۱۹۸۱: ۴۹-۱۸) خود با عنوان *مواجهه با ارسطو* (Aristotle: An Encounter) به شرح مفصل زندگی و افکار وی می‌پردازد و درباره‌ی رابطه‌ی او و هرمیاس توضیحاتی ارائه می‌کند. همچنین در اثر خلاصه‌تر خود با عنوان *فلسوفان یونان باستان از طالس تا ارسطو*، (۱۳۸۹) به تحولات سیاسی زندگی ارسطو اشاره می‌کند. کروس (۱۹۷۲a) در نوشته‌ای ارسطو را در زمینه‌ی سیاست خارجی دولت مقدونی بررسی کرده است. همچنین در مطلب دیگری به جزئیات زندگی ارسطو در آسوس پرداخته است (۱۹۷۲b). وارمل (۲۰۱۶) در مجموعه‌ی مطالعات کلاسیک آکسفورد مقاله‌ای درباره‌ی هرمیاس دارد که به شرح زندگی او و رابطه‌اش با ارسطو و همچنین جایگاه او در سیاست‌های منطقه‌ای ایران و مقدونی پرداخته است. سیدنی هورکی در مقاله‌ی خود (۲۰۰۹) در بخشی از آن به رابطه‌ی میان هرمیاس و شاگردان مکتب افلاطون و از جمله ارسطو پرداخته است. همچنین به نقش مهم مغ‌ها در شکل‌گیری اندیشه‌های فلسفی از نظر ارسطو اشاره می‌کند. پیربریان (۱۳۸۹) نیز در اثر خود با عنوان *امپراتوری هخامنشی با نگرشی انتقادی به روابط میان شاهنشاهی ایران و فرمانروایی مقدونی و همچنین نقش هرمیاس در این رابطه پرداخته است*. این پژوهش تلاش دارد تا جای ممکن از منظر شاهنشاهی هخامنشی به این تحولات سیاسی بنگرد و از منظر گزارش‌های یونانی که بیشتر پژوهشگران غربی تحت تأثیر آن هستند، فاصله بگیرد.

۱-۲. ضرورت پژوهش

بسیاری از رویدادهایی که در اواخر عصر هخامنشی در منطقه‌ی آسیای صغیر رخ می‌داد زمینه‌ی مناسبی برای مدعیان قدرت در مقدونیه ایجاد کرده بود. رابطه‌ی دولت هخامنشی با حاکمان دست‌نشانده و شاهان محلی و نیز ارتباط این افراد با دربار مقدونیه کمتر مورد توجه مورخان به ویژه پژوهشگران ایرانی بوده و بیشتر توسط مورخان غربی و از منظر ایشان مورد قضاوت قرار گرفته است که در آن با این پیش‌فرض به رخدادها نگاه می‌کنند که فیلیپ و اسکندر را به مثابه-ی دو قهرمان یونان به شمار آورند. در این پژوهش سعی شده است با یک روش مقایسه‌ای و بر اساس روایت‌های متون تاریخی و متون فلسفی که سیاست‌های دولت هخامنشی در این دوره را در منطقه‌ی شمال‌غربی آسیای صغیر و در رابطه با هرمیاس حاکم محلی شهر آتارنتوس و نقش او و ارسطو در این تحولات سیاسی بررسی کرده و نشان داده شود که اتفاقاً این دولت هخامنشی بود که به حمایت از دولت شهرهای یونانی در مقابل مقدونیان پرداخت و تلاش داشت استقلال این دولت‌شهرها حفظ شود.

۲. سه‌گانه‌های هرمیاس، ارسطو و فیلیپ دوم مقدونیایی

۱-۲. هرمیاس و موقعیت سیاسی شهر آتارنتوس

در شرح زندگانی ارسطو که در منابع و زبان‌های مختلف گزارش شده است (نک به: خراسانی، ۱۳۷۵: ۵۶۹-۵۷۰) از دعوت وی از سوی حاکم محلی آتارنتوس با نام هرمیاس اشاره شده است. این شهر

در ساحل غربی آسیای صغیر در بخش موسیا قرار داشت. گفته می‌شود که هرمیاس از پیروان مکتب افلاطون و نیز از دوستان ارسطو بوده است و نیز گفته می‌شود که پُرکُسیس، شوهرخواهر و سرپرست ارسطو پس از مرگ پدرش، از همشهریان و دوستان هرمیاس بوده است (همان: ۵۷۰). بیشتر مورخان باستانی مانند تئوپومپوس و تئوکریتوس هرمیاس را غیر یونانی و بربر خوانده‌اند. اما مورخان جدید این ادعاها را برای سیاه کردن شهرت او دانسته و در نتیجه بی‌اعتبار می‌دانند (Mulvany 1926: 155-167). به باور یگر هرمیاس شخص با اصل و نسب و یونانی بود و در اینکه فردی از طبقه اشراف بوده است نمی‌توان تردید کرد. از نگاه او اگر هرمیاس یونانی نبود، ارسطو در سروده‌ی خود او را به عنوان نگهدارنده‌ی سنت راستین فضیلت یونانی - در تمایز با بربرها که خائنه او را به قتل رساندند - نمی‌خواند. همچنین معتقد است داستان صراف بودن هرمیاس که توسط تئوپومپوس نقل شده است، درست است ولی تئوپومپوس تا جایی که ممکن است او را ناخوشایند توصیف کرده است (یگر، ۱۳۹۰: ۱۷۰؛ ۱۸۵). در میان مورخان جدید فلاور به تأکید معتقد است که هرمیاس بربر نبوده و حتماً تباری یونانی داشته است (Flower 1994: 206). او در این مورد به سخن ارسطو استناد می‌کند که می‌گفت بربرها استعداد پرداختن به فلسفه را ندارند و تنها سزاوار بندگی هستند (مقدس، دهقان‌نژاد و سنگاری ۱۴۰۱: ۱۲۰؛ Aristotle, Politics, 1252, 1255, 1285, 1327). به باور دیوید راس، هرمیاس برده‌ای بود که به رهبری شهر آتارنتوس و آسوس رسیده بود (راس، ۱۳۷۷: ۲۲). دیوگنس در جایی با لقب خواجه از او یاد کرده است. همچنین به نقل از دمتریوس ماگنسیایی در کتابش با عنوان *شاعران و نویسندگان همانام* نقل کرده که هرمیاس برده‌ی ائوبولوس^۱ و اصلاً از اهالی بیتینیا بود و ارباب خود را به قتل رسانده بود (دیوگنس لاترتیوس، ۱۳۸۷: ۱۸۷-۱۸۹). شاید بدنامی هرمیاس از آنجا نشأت گرفته باشد که بیشتر دولت شهرهایی که در معرض تهدید حمله‌ی مقدونیان از شمال بودند، هرمیاس را به دلیل ارتباطش با فیلیپ محکوم می‌کردند (Chroust 1972: 372). در نوشته‌های ارسطو در رابطه با ائوبولوس به روایتی اشاره می‌شود که نشان از توجه دولت هخامنشی به غربی‌ترین مرزهای خود حتی در زمان اوج اختلافات داخلی، دارد. ائوبولوس که پیش از سیاستمداری به حرفه‌ی بانکداری مشغول بود، بر این باور بود که یک همسایه‌ی قدرتمند نباید هیچ انگیزه‌ای برای جنگیدن با شما به واسطه‌ی مازاد ثروتتان داشته باشد؛ و زمانی که خشترپاون ایرانی اتوفراداتس^۲ تصمیم گرفت کشور وی را در آتارنتوس محاصره کند، او را دعوت کرد که هزینه‌ی محاصره را محاسبه کرده و زمان مورد نیاز برای این کار را نیز در نظر آورد. وی سپس پیشنهاد کرد که حاضر است با دریافت این مبلغ به سرعت آتارنتوس را ترک کرده و به سردار ایرانی تسلیم کند، و بدینگونه خشترپاون ایرانی را قانع کرد که هزینه‌ی جنگ به هیچ وجه متناسب با اهمیت آن نیست.

1. Eubulus
2. Autophradates

اتوفراداتس محاسبه را انجام داد و از جنگ دست کشید (ارسطو، سیاست، کتاب دوم ۱۲۷۶ الف، ۱۰ و ۱۱: ۷۰). این قطعه نشان می‌دهد که هرمیاس زیر دست فردی با کیاست در امر سیاسی بزرگ شده بود و اینکه ادعای خودسری نزد فرمانروایی آتارنئوس حتی پیش از به قدرت رسیدن هرمیاس نیز وجود داشت.

شهری که هرمیاس بر آن حکم می‌رانده، یعنی آتارنئوس (Atarneus)، در گوشه‌ی شمال‌غربی ترکیه‌ی امروزی در برابر جزیره‌ی لسبوس قرار دارد. در دوران باستان این شهر اهمیتی نداشته و تنها جایی که نامش را می‌شنویم، به زندگینامه‌ی ارسطو مربوط می‌شود. ظاهراً این شهر در زمان کوروش بزرگ به پاس قدردانی ایرانیان نسبت به اهالی خیوس که پاکتیا سورش‌ی لیدی را تحویلشان داده بودند، به آنان داده شده بود زیرا این شهر رقیب تجاری خیوس به شمار می‌رفت (والزر، ۱۳۸۸: ۲۳۶). قلمرو هرمیاس تنها به آتارنئوس محدود نمی‌شد و شهر همسایه‌ی آسوس (Asus) را نیز دربرمی‌گرفت، که امروز در ترکیه با نام بهرام کالی (بهرام قلعه) شناخته می‌شود. هرمیاس با تصاحب برخی دهکده‌های کوهپایه‌ای در مجاورت منطقه ایدا (Ida)، ظاهراً به خاطر سنگ‌های با ارزش آنجا، گسترش قلمرو خود را آغاز کرد. بعدها او از جانب دستگاه حکومتی ایران به رسمیت شناخته شد و اجازه یافت تا احتمالاً پس از پرداخت خراج، عنوان شاهزاده را برای خود اختیار کند. نفوذ سیاسی وی که پیوسته رو به افزایش بود، قلمرو حاکمیت او را به نحو حیرت‌انگیزی گسترش داد. سرانجام وی باید گروه عظیمی از سربازان مزدور را نگاه می‌داشت، چرا که مناطق یاغی را با حمله نظامی به انقیاد درآورده و در نتیجه در برابر محاصره‌ی خشترپاون ایرانی مقاومت کرده بود (یگر، ۱۳۹۰: ۱۷۰).

۲-۲. رویکردهای سیاسی هرمیاس و ارسطو در میان دو قدرت بزرگ

هرمیاس از دوره‌های قبل پیوندهای نزدیکی با آکادمی افلاطون داشت و برخی از شاگردان افلاطون از جمله اراتوستوس و کوریسکوس نزد او به سر می‌بردند (گمپرتس، ۱۳۷۵: ۱۲۴۰). خود هرمیاس در جوانی در آکادمی افلاطون فلسفه خوانده بود (رفیعی‌فر، سنگاری و بنکدار، ۱۴۰۲: ۳۶). در آنجا او برای اولین بار با ارسطو ملاقات کرد (Leaf, 1915: 168). محققان نامه‌ی ششم افلاطون را خطاب به این شاگردان و هرمیاس دانسته‌اند (نک به: یگر، ۱۳۹۰: ۱۶۹). این که هرمیاس آیا به دنبال تحقق بخشی به شهر آرمانی افلاطون در کتاب جمهوری را داشته است یا نه قابل اثبات نیست. در برخی روایت‌ها از تغییر شیوه‌ی حکمرانی وی تحت تأثیر مصاحبان افلاطونی‌اش سخن رفته است (تسلر، ۱۳۹۹: ۲۴۳). دیدیموس در تفسیرهای خود بر فیلیپیکای دموستنس به نامه‌ای از تئوپومپوس به فیلیپ اشاره می‌کند که در آن هرمیاس حکومت ظالمانه‌ی خود را در اثر تعامل با افلاطونیان به یک حکومت ملایم‌تر تغییر داده است (نک به: Sidney Horky, 2009: 78). باید توجه داشت به هنگام بررسی کتاب سیاست نوعی گذار از اصول‌گرایی اخلاقی افلاطونی – و تأمل وی درباره‌ی دولت آرمانی – به سمت سیاست عملی را مشاهده می‌کنیم و نتیجه می‌گیریم که این

تغییر عمدتاً تحت تأثیر سیاستمدار کارآزموده یعنی هرمیاس تحقق یافته است (یگر، ۱۳۹۰: ۱۷۹). اما به هر حال قلمرو او تحت سلطه‌ی سیاسی شاهنشاهی هخامنشی بود و هر تغییر و تحولی می‌بایست با فرماندهان و خشترپاون‌های ایرانی آسیای صغیر همراه می‌شد.

این تحولات در بخش غربی آسیای صغیر و ارتباط پیوسته با اعضای آکادمی افلاطون همزمان شده بود با توسعه‌طلبی فیلیپ فرمانروای مقدونیه که به دنبال گسترش حوزه‌ی قدرت خود و تصرف دولت شهرهای یونانی بود. سیاست رسمی و اعلامی فیلیپ اتحاد دولت شهرهای یونانی تحت پادشاهی خود و پس از آن لشکرکشی به شاهنشاهی هخامنشی بود (بریان، ۱۳۸۷: ۱۲۸۹). چیزی که طرفداران اندکی از جمله ایسوکراتس در میان یونانیان داشت^۱. رهبری سیاسی یونانیان در مخالفت با سلطه جویی‌های مقدونیان بر عهده‌ی دموستنس^۲ رهبر حزب دموکرات آنن بود که خطابه‌های معروف او با عنوان فیلیپیک در تاریخ تحولات سیاسی یونان باستان مشهور می‌باشد (نک به: دیودور، ۱۳۸۴: کتاب هفدهم، بند ۳: ۶۲۰). از نظر دموستنس خطر سلطه‌ی مقدونیان به مراتب از خطر شاهنشاهی هخامنشی برای استقلال دولت شهرهای یونانی بیشتر بود. او به تمام یونانیان توصیه کرد که علیه مقدونیه با ایران متحد شوند و بدین ترتیب آزادی خود را حفظ کنند (داندامایف، ۱۳۸۹: ۴۱۶-۴۱۷). در واقع گفته می‌شد که وی برای پیشبرد سیاستی ضد مقدونی، پول هنگفتی از پارسیان دریافت کرده بود^۳ (همان، بند ۴: ۶۲۳). باید به یاد داشت که در معاهده‌ی آنتالکیداس که در اواخر دوران اردشیر دوم میان دولت شهرهای یونانی و شاهنشاهی هخامنشی بسته شده بود، همگان به گونه‌ای توافق کرده بودند که شاهنشاه ایران را به عنوان واسطه‌ی اختلافات سیاسی خود به رسمیت بشناسند، به ویژه آنجا که گفته شده بود در صورتی که هر یک از طرفین این صلح را نپذیرد، من (شاهنشاه هخامنشی) علیه او همراه با تمام کسانی که آن را پذیرفته‌اند، در دریا و خشکی، و با کشتی و با پول به جنگ خواهم پرداخت (Xen. Hell, V.1.31). از آن زمان به بعد روابط دولت شهرهای یونانی و شاهنشاهی هخامنشی نسبتاً دوستانه بود و ارتباطات نزدیکی میان آنان ایجاد شده بود (نک به: بریان، ۱۳۸۷: ۱۰۲۳).

ظهور فیلیپ مقدونی این معادلات سیاسی را که از دهه‌ها قبل شکل گرفته بود، بر هم زد؛ زیرا از طرفی وی به دنبال تصرف دولت شهرهای یونانی بود و از طرف دیگر می‌دانست که دولت هخامنشی نسبت به این تحولات بی تفاوت نخواهد بود. معاهده‌ی آنتالکیداس دست شاهنشاه هخامنشی را برای دخالت در اختلافات سیاسی یونانیان باز کرده بود. از این رو فیلیپ به واسطه‌ی ارتش نیرومند خود و تبلیغات وسیعی که اندک یونانیانی به رهبری ایسوکراتس انجام می‌دادند هدف از اقدامات خود را لشکرکشی به آسیای صغیر اعلام کرده بود (درباره‌ی تبلیغات ایسوکراتس نک به: یگر، ۱۳۹۳: ۱۰۸۲-۱۰۹۵). حتی بخشی از سپاهیان خود را نیز به آسیای صغیر اعزام کرده بود که

با واکنش جدی دولت هخامنشی مواجه شده بود (بریان، ۱۳۸۷: ۱۲۸۹-۱۲۹۱؛ بروسیوس، ۱۳۸۸: ۲۸۷). باید پذیرفت که تمام این تحولات توسط هخامنشیان رصد می‌شد و از این رو سیاستمداران ایرانی درصد برآمدند با جناح مخالف سلطه‌جویی‌های مقدونی، به رهبری دموستنس ارتباط برقرار کرده و با حمایت‌های مالی و نظامی اتحادیه‌ای از دولت شهرهای یونانی در مقابل پادشاهی فیلیپ ایجاد کنند. به ویژه که برخی از این دولت‌شهرها، از جمله تبس، پیوندهای بسیار نزدیک و دوستانه‌ای با شاهنشاهی هخامنشی داشتند (نک به: داندامایف، ۱۳۸۹: ۳۸۸). سیاست دولت هخامنشی در این زمان، همانند گذشته، حمایت از متحدان خود در یونان در مقابل دشمنان خود بود. این سیاست که پیش از این در مقابل آتن در جنگ‌های پلوپونزی و در مقابل اسپارت نتیجه داده بود و به معاهده‌ی آتالکیداس انجامیده بود، تعادل قدرت را در میان دولت شهرهای یونانی برقرار ساخته و پس از جنگ‌های بویوتایا (بئوسی) که با وساطت ایران به پایان رسیده بود، به نیرومند شدن دولت تبس متحد ایران در این زمان انجامیده بود (همان، ۳۸۹).

ارسطو در بهار ۳۴۷ ق.م همراه با شاگرد برجسته‌ی دیگر افلاطون کِسینوکِرِاتِس آکادمی را ترک نمود و به دعوت هرمیاس به نزد وی رفت و توانست در شهر آسوس مکتبی علمی تاسیس کند و به پژوهش بپردازد (خراسانی، ۱۳۷۵: ۵۲۷). اینکه در زمان این تحولات مهم سیاسی، فردی که پیوندهای نزدیک خانوادگی با دربار مقدونی داشت، به نزد هرمیاس آمده بی‌معنا نمی‌باشد. به ویژه که می‌دانیم ارسطو تا آخر عمر خویش پیوندهای دوستانه‌ی خویش را با دربار مقدونی حفظ کرد و از طریق همین حمایت‌ها بود که توانست مدرسه‌ی لوکتوم^۱ خود را در آتن تأسیس نماید (تسلر، ۱۳۹۹: ۲۴۵). بنابر گزارش دیوگنس این نیز مسلم است که ارسطو نامه‌هایی به منتور فرماندهی نیروهای ایرانی در غرب آسیای صغیر نوشته بوده و در آنها از وی خواسته بود دست از حمایت از شاهنشاهی هخامنشی بردارد که مورد پذیرش منتور قرار نگرفته بود (دیوگنس لائرتیوس، ۱۳۸۷: ۱۹۷؛ خراسانی، ۱۳۷۵: ۲۰۴). منتور که در طی جنگ با مصر خودی نشان داده بود به سمت فرماندهی کل قوای ایران در بخش غربی آسیای صغیر تعیین گردید (داندامایف، ۱۳۸۹: ۴۱۲).

تمام این نشانه‌ها حکایت از آن دارد که دربار هرمیاس تبدیل به مرکز توطئه و جاسوسی علیه شاهنشاهی هخامنشی شده بود و این به دور از چشم مأموران ایرانی نبوده است. در دوره‌ی هخامنشیان این قدرت‌های محلی توسط مقامات شهری که اسماً به آن وابسته بودند با شبکه‌ای از جاسوسان و خبرچینان کارآمد کنترل می‌شدند (بریان، ۱۳۸۸: ۳۷). ممکن است تحركات سیاسی فیلیپ و تبلیغات ضد ایرانی او منبعث از گزارش‌های محرمانه‌ای بوده است که از دربار هرمیاس می‌آمده و خبر از ضعف هخامنشیان در مرزهای غربی می‌داده است (Walter 1915: 165). دموستنس در خطابه‌ای که در سال ۳۴۱ ق.م ایراد کرد به شنوندگان خود استدلالی در باب

سیاست اتحاد با شاه بزرگ ارائه داد: «پس از آن عامل همان فیلیپ (هرمیاس)، همدست همه‌ی دسیسه‌هایش بر ضد شاه، تبعید شد. بدین ترتیب شاه از تمام داستان، نه از طریق افشاگری‌های ما، که می‌تواند آنها را القا شده بر اثر نفع خاص ما بپندارد، بلکه توسط همان کسی که ضربه را تدارک دیده و همه چیز را ترتیب داده بود، خبردار خواهد شد (Demosthenes, PHILIPPIC, 4, 32).

جالب است که پیربریان با نقل این سخن دموستنس، گرایش به پذیرش سخن او را و در نتیجه پذیرش اینکه فیلیپ از طریق هرمیاس طرح متلاشی کردن مواضع هخامنشی را در آسیای صغیر غربی پی‌ریزی کرده بود، قابل قبول نمی‌داند. زیرا به زعم او دیودوروس در گزارش خود حتی کلمه‌ای درباره‌ی همدستی‌های احتمالی مقدونیه با جبار آتارنتوس نگفته است و در این تاریخ در اعمال فیلیپ چیزی که موید آمادگی او برای تحقق خطابه‌ی قوی سال ۳۴۷ ق.م ایسوکراتس در دفاع از لشکرکشی به آسیای صغیر باشد، دیده نمی‌شود (نک به: بریان، ۱۳۸۷: ۱۰۸۸). باید گفت که نمی‌توان با این سخن پیربریان موافقت کرد؛ زیرا سیر تحولات و تبلیغات فیلیپ و اقدامات عملی‌اش در این زمینه و همچنین اشتیاق دولت شهرهای یونانی برای اتحاد با شاهنشاهی هخامنشی موید این است که دولت هخامنشی از برنامه‌های مخفیانه‌ی فیلیپ و ارتباطات سیاسی او با حاکم آتارنتوس آگاهی کاملی داشته است که حتی در میان سیاستمداران آتنی نیز بازتاب یافته بود. این امکان هم وجود دارد که ارسطو از ترس واکنش سخت آتانیان آنجا را ترک کرد و به دربار کسی پناه برد که متحد سیاسی مقدونیان به حساب می‌آمد. این موارد در زندگی‌نامه‌های نوشته شده از ارسطو بیان نشده است. اصولاً فرمانروایی فیلیپ و کشورگشایی‌ها و سیاست‌های او از عواملی است که در زندگانی و سرگذشت ارسطو نقش بسیار مهمی داشته است. در اینجا باید یادآور شد که نویسندگان زندگی‌نامه‌های ارسطو، بنابر سنت نادرست آن روزگار، به اوضاع و احوال، عوامل و رویدادهای عینی تاریخی و سیاسی دوران ارسطو کمتر توجه داشته‌اند و کمتر از آن به پیوند آنها با سرگذشت وی پرداخته‌اند و این کمبود در زندگی‌نامه‌ی ارسطو باید جبران شود (خراسانی، ۱۳۷۵: ۵۲۷).

اینکه چرا ارسطو اهمیت زیادی برای سیاست واقعی و عملی نشان می‌دهد قابل تأمل است. ارسطو به نسبت اندیشه‌های ایده‌آلیستی افلاطون رویکرد واقعی‌تری نسبت به سیاست پیدا می‌کند و این زمانی اتفاق می‌افتد که وی در آسوس و نزد هرمیاس به سر می‌برد. برخی معتقدند در حالی که هرمیاس در ابتدا بر سرزمین‌های خود با استبداد شدید حکومت می‌کرد، ورود ارسطو به آتارنتوس به سرعت با تغییر حکومت به روش‌های پیشتر افلاطونی و همچنین یک استبداد ملایم‌تر همراه شد. این تغییرات نه تنها باعث جلب حمایت مردم همسایه هرمیاس شد، بلکه توانست قلمرو او را به بخش زیادی از حومه‌های ساحلی افزایش دهد (Andrews, 1953: 142).

انتقاد ارسطو بر دولت‌شهر آرمانی افلاطون آن بود که این دولت‌شهر هیچ اهمیتی به امور خارجی [و پیرامونی] نمی‌دهد (سیاست، دوم، ۶، ۱۲۶a۱۳). از نظر ارسطو تشکیل نیروی نظامی و لزوم دفاع در مقابل دولت‌های خارجی باید یکی از اهداف اصلی هر دولتی باشد. چرا که ضرورت سیاست خارجی، کشور را به سمت ستیز مبتنی بر تضاد منافع طبیعی می‌کشاند، و همچنین این احتمال نیز وجود دارد که این ضرورت‌ها جهتی متفاوت از آنچه لازمه‌ی هدف اخلاقی کشور است، به آن القا کنند (همان). این نگرش ارسطو بی‌تأثیر از همنشینی با هرمیاس و در منطقه‌ی حساس مرزی میان آتارنتوس رخ نداده است. دولت‌شهر هرمیاس به چند جهت نیازمند مراقبت شبانه‌روزی و هشیاری مستمر از راه چشم و گوش بود: یکی به جهت ضعف و تزلزل این کشور در مقایسه با ارتش فیلیپ مقدونی که با قدرت تمام در حال توسعه‌ی مرزهای اروپایی هلسپونت بود و دیگری در مقابل شاهنشاهی ایران که همواره به مرزهای آسیایی این دولت‌شهر نظر داشت. از نظر ارسطو سیاست داخلی، همواره ارتباط بسیار نزدیکی با امور خارجی دارد. از همه مهمتر، از اندوختن ثروت به اندازه‌ای که باعث تحریک حملات دشمنان قدرتمندتر شود و یا آنقدر زیاد باشد که صاحبانش نتوانند از آن محافظت کنند، باید اجتناب ورزید (یگر، ۱۳۹۰: ۳۸۳). بنابراین اوضاع محلی آتارنتوس در دولت‌شهر آرمانی ارسطو منعکس شده است. ظاهراً هرمیاس توجه افلاطونیان را از ایدئال‌ها به واقعیات جلب می‌کند. تلاش‌های هرمیاس در این زمینه، و پذیرش داوطلبانه‌ی توصیه‌ی فیلسوفان در آسوس از سوی او و تغییر مسیر وی از خودکامگی به ساختار جدیدتری از قدرت، همگی به عنوان شیوه‌ای با ارزش از کشورداری در طرح ارسطو از دولت‌شهر آرمانی و اعمال محدودیت آشکار وی در اندازه شهر و مرزها منعکس شده است (همان: ۳۸۲-۳۸۴).

۲-۳. نقش ارسطو در روابط هرمیاس و فیلیپ

در مدتی که ارسطو در آسوس و جزیره‌ی لسبوس مشغول تحقیقات علمی خود بود سرزمین اصلی یونان دستخوش رویدادهای سرنوشت‌ساز شده بود. فیلیپ فرمانروای مقدونیه کشورگشایی‌های خود را آغاز کرده، و شهرهای خالکیدیکه را به تصرف درآورده بود، از جمله در ۳۴۹ ق.م شهر استاگیرا، زادگاه ارسطو را تصرف و ویران کرده بود. این شهر بعدها در پی وساطت ارسطو نزد فیلیپ یا پسرش اسکندر بازسازی شد (خراسانی، ۱۳۷۵: ۵۲۷). در ۳۴۳ ق.م ارسطو از فیلیپ دعوتی دریافت کرد که به دربار وی برود و سرپرستی و استادی پسرش اسکندر را که در آن زمان ۱۳ یا ۱۴ ساله بود، بر عهده گیرد. ارسطو این دعوت را پذیرفت؛ علت رفتن وی به مقدونیه به احتمال زیاد از یک سو پیوندهای خانوادگی وی با دربار آنجا، و از سوی دیگر دوستی وی با شخص فیلیپ، و نیز احتمالاً تشویق دوستان و به ویژه سفارش هرمیاس بوده است؛ زیرا هرمیاس در آن زمان از دوستان و متحدان سیاسی فیلیپ به شمار می‌رفته است (همان: ۲۱۱). به قول گاتری کسی که از نظر سیاسی مورد تایید نباشد، به هیچ وجه نمی‌تواند به عنوان مربی ولیعهد انتخاب شود (گاتری، ۱۳۷۵: ۱۴۵). بسیاری بر این باورند که ارسطو پیش از گرفتار شدن

هرمیاس از آسوس رفته بود. ولی رصد دقیق تحولات ایجاد شده در سال ۳۴۱ ق.م که زمان اسیر شدن هرمیاس و رفتن ارسطو به میتیلن است، نمی‌تواند اتفاقی بوده باشد. اینگونه به نظر می‌رسد که ارسطو با احساس خطر قریب‌الوقوع حمله‌ی ایرانیان، که ظاهراً شناخت دقیقی از خود وی نیز داشته‌اند، از آسوس فرار کرده است و به دربار مقدونیه پناهنده شده است. رفتاری که بعدها در فرار از آتن بار دیگر خود را نشان داد. به باور یگر به سختی می‌توان باور کرد که ارسطویی که در دربار فیلیپ زندگی می‌کرد، چیزی از امور عالی‌ه‌ی دولت که میان فیلیپ و دوست و پدر زن او [یعنی هرمیاس] برقرار بوده است، نمی‌دانسته است. وی در سال ۳۴۲ پ.م به پلّا بازگشت و هرمیاس نیز در ۳۴۱ پ.م بدانجا رفت. ما نمی‌دانیم که آیا در خلال این سال یا در زمان اقامت ارسطو در مقدونیه، پیمانی مخفیانه میان فیلیپ و هرمیاس بسته شد یا خیر؛ ولی احتمال دارد که این امر برای مدت طولانی مخفی نماند (یگر، ۱۳۹۰: ۱۷۸).

ارسطو هشت سال را در مقدونیه گذرانید. نزدیک دو سال از اقامت او در آنجا گذشته بود که خبر پایان کار و مرگ هرمیاس به وی رسید. در این دوران درگیری‌هایی میان فیلیپ و شاهنشاهی هخامنشی پدید آمده بود. در این زمان اردشیر سوم بر شاهنشاهی ایران فرمانروایی می‌کرد و ظاهراً با درک موقعیت خطیر دولت شهرهای یونانی سیاست تهاجمی خود را در مقابل مقدونیه به کار گرفته بود. از طرفی با متحدان سیاسی خود در آتن و تبس و دیگر دولت شهرهای یونانی ارتباط برقرار کرده بود و از طرف دیگر به سرکوبی و از میان برداشتن متحدان و دوستان فیلیپ در آسیای صغیر پرداخته بود (بریان، ۱۳۸۷: ۱۰۸۹-۱۰۹۰).

حوزه‌ی فرمانروایی هرمیاس، از آن روی که بر سر راه آسیای صغیر و در همسایگی قلمرو سیاسی ایران قرار داشت، می‌توانست برای نقشه‌های آینده‌ی فیلیپ بسیار سودمند و موثر باشد. دموستنس از طریق عوامل پنهانی‌اش می‌دانست که هرمیاس با فیلیپ مقدونی عهدنامه‌هایی بسته و از این رهگذر خود را در خصوص ایران در موقعیتی خطیر قرار داده است (Wormell 2016). این معاهده‌ی نظامی (میان هرمیاس و فیلیپ مقدونی) راه را برای حمله‌ی مقدونی‌ها به ایران باز می‌کرد. هرمیاس که یک سیاستمدار آینده‌نگر بود و به خوبی می‌دانست که زمان متوسل شدن به حمایت فیلیپ برای حفظ موقعیت به سختی کسب شده‌اش در شمال غربی آسیای صغیر فرا رسیده است. منازعه میان شاهنشاهی ایران و قوای نظامی مقدونیه به نظر اجتناب ناپذیر می‌آمد، و هرمیاس امیدوار بود استقلالش را با تسلیم سر پل آسیایی به فیلیپ و مطمئن ساختن وی به برخورداری از تکیه‌گاه محکم در آتولیا حفظ خواهد کرد. ما نمی‌دانیم چه کسی این نقشه‌ها را برای ایرانی‌ها فاش کرد. ولی باید بپذیریم یا دستگاه اطلاعاتی شاهنشاهی هخامنشی به این اطلاعات دست یافته بود و یا برخی عناصر یونانی این گزارشات را به دربار هخامنشی می‌فرستاده‌اند.^۳

بنابه گزارش دیدوموس^۱ که بر اساس یافته‌های پاپیروس‌های برلین در دست می‌باشد، منتور فرماندهی نیروهای ایرانی در آسیای صغیر نخست مدتی شهر آتارنتوس مرکز فرمانروایی هرمیاس را محاصره کرد و چون از این کار نتیجه‌ای نگرفت، هرمیاس را برای شرکت در گفت-وگوهای صلح دعوت کرد و مهمانی باشکوهی برپا ساخت و در این مهمانی او را دستگیر کرد و به شوش پایتخت ایران فرستاد. هرمیاس به فرمان اردشیر سوم به دار آویخته شد (۳۴۱ ق.م) (همان: ۱۷۵). دموستنس می‌گوید پارس‌ها نامه‌هایی که هرمیاس به فیلیپ نوشته بود را یافته بودند و از این رو جرمش محرز و همدستانش مشخص بوده‌اند. که احتمالاً یکی از همدستان وی ارسطو بوده است که اگر به دست ایرانیان می‌افتاد ممکن بود به سرنوشت هرمیاس دچار شود. زمانی که سردار ایرانی هرمیاس را در بند داشت، دموستنس از اینکه می‌اندیشید شاه بزرگ ایران به زودی از او اعتراف می‌گیرد خوشحال بوده است؛ اعترافاتی از قبیل روشن ساختن نقشه‌ی قطعی فیلیپ، و اینکه ایران را برای اتحاد با آتنی‌ها که دموستنس بیهوده برایش تلاش کرده بود آماده سازد (Demosthenes, PHILIPPIC, 4, 32). به باور کروست اطلاعات مربوط به توطئه‌های هرمیاس و رابطه‌اش با دربار مقدونی از طریق دموستنس به ایرانیان منتقل می‌شد (Croust, 1972b: 175); ولی بعید به نظر می‌رسد که ایرانیان با داشتن دستگاه عریض و طویل اطلاعاتی و خبررسانی خود تنها متکی به خبرهای آتنی‌ها بوده باشند. مسلماً مأموران دولت هخامنشی پیش از همه‌ی این اخبار از جزئیات امور آگاهی داشته‌اند.

خبر مرگ هرمیاس، ارسطو را سخت آشفته و غمگین ساخت، به ویژه که ارسطو با ازدواج با یکی از نزدیکان هرمیاس در زمانی که در آسوس به سر می‌برد، با وی خویشاوند نیز شده بود (تسلر، ۱۳۹۹: ۲۴۳-۲۴۴). بنابر نقل دیوگنس، آریستئیوس در دفتر اول از کتاب در باب تجمل *باستانیان* می‌گوید ارسطو عاشق معشوقه‌ی هرمیاس شد و با اجازه‌ی وی با او ازدواج کرد و از فرط خوشحالی برای زنی قربانی کرد، همانگونه که مردم آتن برای دیمترالیوسیسی قربانی کردند؛ و سرود شکرگذاری در مدح هرمیاس سرود که آن را خواهیم آورد (دیوگنس لائرتیوس، ۱۳۸۷: ۱۸۷). وی سرودی به یاد و در ستایش هرمیاس و نیز لوحه‌ای برای تندیس وی در معبد دلفی نوشت که هر دو در دست است (همان: ۱۸۸). با وجود متأثر شدن اندیشه‌های ارسطو از آموزه‌های دینی ایرانیان^۲، به ویژه در دوران آکادمی و تحت تأثیر ائودوکسوس و ستایش آنها در اثرش ترغیب به فلسفه، مسلماً یکی از علل دشمنی وی با ایرانیان همین از میان برداشتن هرمیاس بوده است تا جایی که می‌توان رد پای این واقعه را در دیدگاه‌های ارسطو در باب مردمان بربر نیز مشاهده کرد^۳ (ارسطو، سیاست، کتاب نخست، ۱۲۵۲ ب: ۲-۳). طبق آموزه‌های او بربرها ذاتاً برده بودند (صرفاً «اشیای جاندار»)، نه چندان برتر از چهارپایان زبان بسته - سخنی غریب آن هم زمانی که

دموستنس مقدونی‌ها را بربر توصیف می‌کرد (استاتارد، ۱۳۹۷: ۱۸۹-۱۹۰). او در قطعه‌ی هجایی در دلفی که در ستایش هرمیاس سروده، نفرت خود را نسبت به ایرانیان آشکار می‌سازد:

«Τόνδε ποτ ούχ οσίως παραβας μακάρων θέμιν αγνήν εκτεινεν Περσῶν τοζοφόρω βασιλεύς, ού φανερωῶς λόγῃ φονίους έν άγωσι κρατήσας, άλλ άνδρὸς πίστει χρησάμενος δολίου Ένταῦθα δὴ πῶν άκόνιτον έτελεύτησεν»

«به سبب تخطی از قانون مقدس نامیرندگان، این مرد به ناحق به دست پادشاه ایرانیان کماندار که بر او غالب آمده بودند به قتل رسید و این حادثه نیز نه در مبارزه‌ای خونین که با دغل‌کاری و به کمک فردی که وی بدو اطمینان داشت رخ داد» (دیوگنس لائرتیوس، ۱۳۸۷: ۱۸۷).

در شرایطی که گروه ملی‌گرا در آتن تحت رهبری دموستنس، شخصیت هرمیاس را تیره و مکدر می‌ساختند، و در حالیکه عموم یونانیان درباره‌ی او به تردید می‌نگریستند و همچنین واکنش منفی بسیاری علیه فیلیپ و حامیانش در سراسر یونان به وجود آمده بود، ارسطو شعر دیگری را به عالمیان تقدیم کرد، و در خلال آن با تمامی وجود طرفداری خویش را از هرمیاس اظهار داشت:

فضیلت پر رنج برای نژاد فانی،

زیباترین پاداش در زندگی است،

حتی برای مرگی به صورت تو،

پاکی و عصمت، سرنوشتی است حسادت برانگیز در یونان،

و تحمل درد زایمان بی وقفه و خشمناک.

چنین ثمره‌ای را از سر بگذران و به ذهن بسپار،

مانند جاودانگان، و بهتر از طلا

و پیشینیان و خواب و خمار چشمی.

به خاطر تو هراکلس فرزند زئوس و جوانان لیدا

در کردارشان بسیار تحمل کردند

در جست‌وجوی توانایی [و قابلیت] تو.

از شوق تو آخیلس و آژاکس به منزلگاه هادس قدم گذاردند.

همچنین کودک شیرخواره‌ی آتارنتوس (هرمیاس) در جست‌وجوی پیکر عزیزت

اشعه‌های خورشید را به سوی ویرانگی رها کردند.

برای همین است که کردارش در آواز شهرت می‌یابد،

و جاودانگی‌اش به وسیله‌ی موزها، دختران خاطره اظهار خواهد شد،

همانگونه که پاداش دوستی استوار

و ستایش زئوس میهمان نواز را تجلی می‌بخشند (دیوگنس لائرتیوس، ۱۳۸۷: ۱۸۸).

البته این عمل ارسطو در ستایش هرمیاس مخالفانی نیز داشت. دیوگنس لائرتیوس گزارش می‌کند که امبروئون در کتاب خود درباره‌ی تئوکریتوس آورده است که تئوکریتوس خیوسی در این سروده، او را (ارسطو) مورد استهزاء قرار داده است:

برای هرمیاس خواجه،

آن برده‌ی یوبولوس،

یادبودی بی‌معنی توسط ارسطوی کند ذهن بر پا شد،

ارسطویی که ولع بی حد و حصرش او را وادار کرد تا به جای آکادمی،

بربروس را برای سکونت اختیار کند (دیوگنس لائرتیوس، ۱۳۸۷: ۱۸۹).

کالیستینس^۱ نیز در مدیحه‌ای که در آن هنگام برای او نگاشته است، مرگ شجاعانه‌ی هرمیاس را به عنوان تصویری از فضیلت یونانی (آرته)، در تقابل با شخصیت بربرها به کار می‌برد (یگر، ۱۳۹۰: ۱۷۶-۱۷۷). قصد ارسطو از عبارت «در یونان» این نبود که دوستش را در کسوت رقت‌انگیز قهرمانان هومر بیاراید. برعکس، در نظر او هرگونه قهرمان پروری یونانی - اعم از نوع خام هومری تا قهرمان پروری اخلاقی فیلسوفان - صرفاً به مثابه‌ی تصویری از نگرش یک جانبه به زندگی بود، یعنی این نگرش که تنها زمانی به اوج خود می‌رسد که بر آن فائق آید (همان). او روح قدرت یونانی را در این فضیلت یا قهرمان پروری افلاطونی یافت، یعنی اینکه یا مهارت نظامی داشته باش یا در زیر شکنجه سکوت اختیار کن، و این معنا را به اسکندر القا کرد، به گونه‌ای که جهانگشای مغرور در میانه‌ی سده‌ی روشنگری به سختی نبرد می‌کرد؛ گویی که او خود آخیلس است (نک به: دیودور، کتاب هفدهم، بند ۱۷: 263, Plutarch 1919, Alexander). او کتابش درباره‌ی پادشاهی^۲ را که احتمالاً بر سیاق نیکوکلس^۳ ایسوکراتس نوشته بود، به هنگام جلوس اسکندر بر تخت سلطنت به وی اهدا کرد (تسلر، ۱۳۹۵: ۲۴۳). مدت‌ها پس از آنکه اسکندر جهانگشایی را شروع کرده بود، ارسطو این جرات را به خود داد که (شاید در رساله‌ای به نام اسکندر یا استعمار) پادشاه را از برابر شمردن یونانیان و بیگانگان برحذر دارد، عقیده‌ای که او ابتدا به دیده‌ی قبول بدان نگریسته بود. تنها پس از آنکه اسکندر پسر خواهر ارسطو کالیستنس را اعدام کرد روابط این دو به سردی گرایید (۳۲۷ ق.م)؛ کالیستنس به اتهام شراکت در توطئه‌ای بر ضد اسکندر مورد سوء ظن او قرار گرفته بود. اما این امر باعث نشد که ارسطو در اعتقادش بر درستی سیاست مقدونی تردیدی به خود راه دهد. او با حاکم مقدونی یعنی آنتی‌پاتر (Antipater) پیوند دوستی برقرار کرد و در واقع به گونه‌ای با وی صمیمی بود که در وصیت نامه اش او را وصی خود قرار داد (همان: ۳۴۵).

1. Callisthenes
2. On Monarchy
3. Nicocles

تمام این شواهد نشان می‌دهد که ارسطو، به همراه ایسوکراتس، برخلاف خواست مردم یونان دست در دست دشمن آنان داده بود و با تلاش آنان بود که با سرکوب دولت شهرهای یونانی، این سیستم حکومتی برای همیشه از میان رفت. بعدها پس از مرگ اسکندر مردم آتن به دستاویز همین شعر ارسطو بود که می‌خواستند وی را محاکمه و به قتل برسانند و او مجبور شد از آتن فرار کرده و به خالکیس پناه ببرد (دیوگنس لائرتیوس، ۱۳۸۷: ۱۸۷). با توجه به این شواهد نمی‌توان این اظهارنظر گمپرتس را پذیرفت که می‌گوید: «فیلسوف استاگیرایی (ارسطو) هیچگاه به کارهای سیاسی دست نیازیده و به توسعه‌طلبی مقدونی هرگز یاری نکرده بود... و این فکر که حکومت پادشاهی در یونان نیز برقرار خواهد شد به مخیله‌ی او خطور نکرده است».

یا این‌که: «حتی یک جمله در کتاب «سیاست» وجود ندارد که دلیل وقوف یا تمایل ارسطو بدین امر باشد. او همیشه دلبسته‌ی دولت‌شهر یونانی بود و آرمانش، مانند افلاطون تنها این بود که به دولت‌شهر شکلی تازه بخشیده شود. می‌خواست یونانیان با دولت پادشاهی مقدونی متحد باشند نه رعیت آن دولت (گمپرتس، ۱۳۷۵: ۱۲۴۳).

ولی سیر تحولات نشان داد که این همراهی‌ها با فرمانروایان مقدونی باعث از میان رفتن عصر یونان کلاسیک و دولت‌شهری شده بود. در این میان این دولت هخامنشی بود که تلاش می‌کرد استقلال از دست رفته‌ی دولت شهرهای یونانی را به آنان برگرداند و در این راه از هیچ کوششی فروگذار نکرد. ظاهراً اردشیر سوم و چهارم و بعدها داریوش سوم تلاش داشتند جنگ را به داخل خاک یونان بکشانند (دیودور، کتاب هفدهم، بند ۷: ۶۲۶). از این رو با دولت شهرهای یونانی متحد شدند و به احتمال زیاد توسط نیروهای نفوذی خود، فیلیپ را نیز از سر راه برداشتند و راه را برای استقلال دولت شهرهای یونانی گشود؛ به ویژه که دو سال پیش از کشته شدن فیلیپ (۳۳۶ ق.م)، ارتش مقدونیه توانسته بود در نبرد خایرونیا ارتش آتن و متحدان آن را شکست داده و آتن را زیر سلطه‌ی خود درآورد و این فشار مضاعفی بر جبهه‌ی دموکرات‌های آتن به رهبری دموستنس ایجاد کرده بود. اردشیر چهارم/آرسس (م احتمالاً) با کشتن فیلیپ در ادامه‌ی سیاست-های اردشیر سوم به دنبال آزادسازی دولت شهرهای یونانی از زیر یوغ مقدونیان برآمد. با شنیدن خبر کشته شدن فیلیپ، اهالی شهرهای یونانی و از جمله آتن با حمایت دولت هخامنشی سر به شورش برداشتند که با واکنش سخت و ویرانگر اسکندر مواجه شدند. اسکندر توانست شورش-های شهرهای یونانی را یکی پس از دیگری سرکوب کرده و در این میان دولت‌شهر تبس متحد نزدیک ایران را تسخیر و بی‌رحمانه قتل‌عام و ویران کند (نک به: دیودور سیسیلی، کتاب هفدهم: ۶۲۹-۶۳۸). سپس به سوی آتن روانه شد، اما این شهر دست از مقاومت برداشت و فوراً تسلیم شد (پاییز ۳۳۵ ق.م) این وقایع در زمانی در حال رخ دادن بود که سیاست شاهنشاهی هخامنشی با کشته شدن اردشیر سوم و آرسس/اردشیر چهارم مدتی به تأخیر افتاد و همین بهترین فرصت برای اسکندر در جهت تحکیم قدرت خود بود. از دیدگاه بروسیوس، فیلیپ، و پس از او اسکندر، با سوء-

استفاده‌ای شرم‌آور از تاریخ و برای رسیدن به این هدف (انتقام‌جویی)، عمداً واقعیت‌های تاریخی را به زیان دولت‌های یونانی و به ویژه تیس و به زیان ایران دستکاری و در واقع تحریف کردند. از نظر او وقتی به واقعیت‌های سیاست‌های میانه‌ی قرن چهارم ق.م می‌نگیریم، مشاهده می‌کنیم که انگیزه‌ی انتقام‌جویی و بهره‌برداری از شعار «آزادی برای یونانیان» برای برانگیختن و تشویق آنان به جنگ با ایران، به کلی ساختگی و جعل محض بوده‌اند، زیرا اجداد فیلیپ و اسکندر متحدان اصلی پادشاهان ایران به شمار می‌رفتند (بروسیوس، ۱۳۸۸: ۲۹۰-۲۹۱). اما پس از آنکه اسکندر بدروید حیات گفت و حزب ملی‌گرا با رهبری دموستنس بر سر کار آمد، لوکتوم به جهت رابطه‌ی دوستانه‌اش با مقدونیه مورد سوءظن قرار گرفت. ارسطو را ظاهراً به «بی‌دینی» متهم کردند، و او بدین ترتیب به خالکیس^۱ در ائوبویا^۲ متواری گشت. او در این شهر در ملک مادری‌اش اقامت گزید و چند ماه بعد بر اثر بیماری دار فانی را وداع گفت (۳۲۲ ق.م) (تسلر، ۱۳۹۵: ۲۴۵؛ اروین، ۱۳۸۰: ۱۶۷). اما دلایل اصلی این اتهام تنفر آتنی‌ها از ارسطو به واسطه‌ی همکاری وی با مقدونی‌ها و پشت کردن به خواسته‌های یونانی‌ها و به ویژه آتنی‌ها بود. دلایلی که ظاهراً خود ارسطو بدان آگاه بود و خواست در توجیه فرارش از کشته شدن با این جمله که: «آتن نباید برای دومین بار در حق فلسفه دست به گناه بیالاید» به نقشش در پایان دادن به عصر کلاسیک یونان باستان سرپوش گذارد.

۳. نتیجه

بیشتر گزارش‌های تاریخی که توسط مورخان معاصر غربی درباره‌ی سیر تحولات اواخر دوران هخامنشی و شکل‌گیری فرمانروایی مقدونیه نوشته شده است، فیلیپ و اسکندر را به مثابه‌ی دو قهرمان بزرگ یونان باستان تصویر کرده‌اند. اما بررسی دقیق اسناد و مدارک که توسط خود نویسندگان یونانی به رشته‌ی تحریر درآمده، نشان می‌دهد که نه تنها این نوع روایت کردن از تاریخ تناقضاتی با حقیقت ماجرا دارد، بلکه عصر تهاجمات مقدونی، عصری به غایت ویرانگر برای یونان کلاسیک به شمار می‌رود. آنچه بیش از همه در این میان نادیده گرفته شده است جایگاه و نقش دولت هخامنشی در حفظ استقلال دولت شهرهای یونانی در برابر مقدونیان بوده است. سیاستی که به واسطه‌ی افراد متنفذ در میان یونانیان و منافع متقابل آنها با شاهنشاهی ایران، طرفداران پر شماری در میان مردم داشت، تا جایی که مرگ اسکندر در بابل را در آتن و برخی دیگر از دولت شهرهای یونانی با شادی و سرور برگزار کردند. شاهنشاهی هخامنشی در جهت تقویت پیمان آنتالکیداس، تلاش‌های خود را برای حفظ استقلال دولت شهرهای یونانی در برابر سلطه‌جویی‌های مقدونی، پیش از ظهور اسکندر، با حذف عناصر مقدونی‌گرا انجام داده بود

1.Chalcis

2.Euboea

ولی اختلافات یونانیان و سرعت عمل و خشونت اسکندر در سرکوب مخالفان یونانی‌اش باعث از دست رفتن این فرصت تاریخی شد.

اعلامیه تعارض منافع و حمایت مالی: نویسندگان در خلال انجام این پژوهش حمایت مالی دریافت نکرده و هیچ گونه تعارض منافی برای اعلام نداشته‌اند.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای مطالعه‌ی بیشتر درباره‌ی ایسوکراتس نک به: Mahaffy 2003; Flower 2000; Too 1995.
۲. پلوتارخوس به اسنادی اشاره می‌کند که اسکندر در ارگ شوش پیدا کرد و برای این خطیب ناگوار بود. نک به: Cawkwell 1969: 176-177؛ سنگاری و مقدس، ۱۴۰۴: ۲۹. همچنین درباره‌ی دموستنس نک به: ویل دورانت، ۱۳۶۷: ۵۳۷-۵۴۱.
۳. درباره‌ی سازمان چشم و گوش شاه در دوران هخامنشی نک به: مومنی چلکی و جلیلیان، ۱۳۹۴.
۴. برای آگاهی از میزان تاثیر اندیشه‌های ایرانی بر ارسطو نک به: یگر، ۱۳۹۰: ۱۶۳-۱۶۴؛ بویس، ۱۳۷۵: ۴۰۱-۴۰۳.
۵. درباره‌ی دیدگاه ارسطو نسبت به بردگان و بربرها، نک به: بدیع، ۱۳۸۷، ج ۲: ۱۹۹ «ارسطو و برده‌داری»؛ همچنین دیدگاه هرودوتوس در باب بربرها نک به: سنگاری، مقدس و خسروی، ۱۴۰۱: ۱۰۰-۱۰۱ و سنگاری، خسروی و حیدری، ۱۴۰۰: ۱۵.
۶. آرشاک/اردشیر چهارم شاید راست یا ناراست، ادعا داشت که الهام‌بخش قتل فیلیپ بوده است؛ و بسیاری از مقدونیان که احساس خطر می‌کردند مبدا دستگیر شوند، به آسیا گریختند. نک به: برن، ۱۳۸۷: ۲۴۳.

منابع

- ارسطو (۱۳۴۹). *سیاست*، ترجمه‌ی حمید عنایت، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- اروین، ترنس (۱۳۸۰). *تفکر در عهد باستان*، ترجمه‌ی محمدسعید حنایی کاشانی، تهران: قصیده.
- استاتارد، دیوید (۱۳۹۷). *تاریخ یونان باستان در پنجاه زندگی‌نامه*، ترجمه‌ی شهربانو صارمی، تهران: ققنوس.
- بدیع، امیرمهدی (۱۳۸۷). *یونانیان و بربرها*، روی دیگر تاریخ، ج ۲، ترجمه‌ی ع. روح‌بخشان، تهران: توس.
- برن، آر. (۱۳۸۷). «ایرانیان و یونانیان»، ترجمه‌ی مرتضی ثاقب‌فر، *از مجموعه‌ی تاریخ ایران دانشگاه کمبریج*، جلد دوم، دفتر دوم، به سرپرستی ایلیا گرشویچ، تهران: جامی، ۱۲۲-۲۳۹.
- بروسیوس، ماریا (۱۳۸۸). «چرا ایران دشمن مقدونیه شد»، ترجمه‌ی مرتضی ثاقب‌فر، *در مجموعه‌ی تاریخ هخامنشیان دانشگاه خرونینگن*، جلد ۱۳، ویراستار: هلن سانسیسی وردنبورخ و آملی کورت، تهران: توس، چاپ اول، ۲۸۷-۳۰۱.
- بریان، پی‌یر (۱۳۸۷). *امپراتوری هخامنشی*، ترجمه‌ی ناهید فروغان، تهران: فرزانه روز.
- بریان، پی‌یر (۱۳۸۸). «قدرت مرکزی و چند مرکزی فرهنگی در شاهنشاهی هخامنشی»، *در مجموعه‌ی تاریخ هخامنشی دانشگاه خرونینگن*، ج ۱، ویراستار: هلن سانسیسی وردنبورخ، ترجمه‌ی مرتضی ثاقب‌فر، تهران: توس، ۳۱-۷۳.
- بویس، مری (۱۳۷۵). *تاریخ کیش زردشت*، ترجمه‌ی همایون صنعتی‌زاده، تهران: نشر توس.
- خراسانی، شرف‌الدین (۱۳۷۵). «ارسطو»، *در مجموعه‌ی دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*، ج ۷، تهران: دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، صص ۵۶۹-۶۰۷.
- تسلر، ادوارد (۱۳۹۵). *تاریخ فلسفه یونان*، ترجمه‌ی حسن فتحی، تهران: حکمت.
- داندامایف، محمد. ع (۱۳۸۹). *تاریخ سیاسی هخامنشی*، ترجمه‌ی فرید جواهرکلام، تهران: فرزانه روز، چاپ اول.
- دیودور سیسیلی (۱۳۸۴). *ایران و شرق باستان در کتابخانه‌ی تاریخی*، ترجمه و حواشی از: اسماعیل سنگاری و حمید بیکنس شورکایی، تهران: جامی.

- دیوگنس لائرتیوس (۱۳۸۷). *فیلسوفان یونان*، ترجمه‌ی بهراد رحمانی، تهران: مرکز. راس، دیوید (۱۳۷۷). *ارسطو*، ترجمه‌ی مهدی قوام صفری، تهران: فکر روز.
- سنگاری، اسماعیل و امیرحسین مقدس (در دست انتشار). در باب خبث طینت هرودوت اثر پلوتارخوس خایرونایی، تهران: اگر.
- رفیعی فر، فرزاد؛ سنگاری، اسماعیل و سیدبنکدار، سیدمسعود (۱۴۰۲). تفسیر انتقادی یک انگاره: کوروش دوم و خشایارشای یکم در مکالمه افلاطونی آکیمیادس بزرگ، مجله تاریخ اسلام و ایران، ۳۳ (۵۹): ۳۵-۵۵.
- سنگاری، اسماعیل؛ مقدس، امیرحسین و عرفانه خسروی (۱۴۰۱). تاریخ نگاری و تاریخ نگری در دنیای باستان. زندگی، زمانه و کارنامه هرودوت هالیکارناسوسی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- سنگاری، اسماعیل؛ خسروی، عرفانه و میلاد حیدری (۱۴۰۰). تاریخ هرودوت. ائوتربه: آغاز پادشاهی کمبوجیه دوم، مصر و شگفتی‌های آن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- کاپلستون، فردریک (۱۳۸۸). *تاریخ فلسفه، یونان و روم*، ترجمه‌ی جلال‌الدین مجتبیوی، جلد اول، تهران: علمی و فرهنگی و سروش.
- گمپرتس، تئودور (۱۳۷۵). *متفکران یونانی* (جلد ۳)، ترجمه‌ی محمدحسن لطفی، تهران: خوارزمی.
- گاتری، دبلیو. کی. سی (۱۳۷۵). *فلاسفه‌ی یونان*، ترجمه‌ی حسن فتحی، تهران: فکر روز.
- گاتری، دبلیو. کی. سی (۱۳۸۹). *فیلسوفان یونان باستان از طالاس تا ارسطو*، ترجمه‌ی حسن فتحی، تهران: علم.
- مقدس، امیرحسین؛ دهقان‌نژاد، مرتضی و سنگاری، اسماعیل (۱۴۰۱). بازاندیشی در سیر تحول مفهوم «بربر» در یونان عصر عتیق (از نبرد ترویا تا جنگ‌های یونانی-پارسی)، تاریخ اسلام و ایران ۳۲ (۵۶): ۱۱۹-۱۴۲.
- مومنی‌چلکی، مستانه؛ جلیلیان، شهرام (۱۳۹۴). «شکل‌گیری و کارکردهای سازمان چشم‌وگوش شاه در دوره‌ی هخامنشیان»، *فصلنامه جندی‌شاپور*، دوره ۱، شماره ۱.
- والزرگ (۱۳۸۸). «امپریالیسم ایرانی و آزادی یونانی»، ترجمه‌ی مرتضی ثاقب‌فر، در *مجموعه‌ی تاریخ هخامنشیان دانشگاه خرونینگن*، ج ۲، به ویراستاری هلن سانسسیس و ردنیورخ و آملی کورت، تهران: توس، ۲۳۱-۲۴۴.
- ویل دورانت (۱۳۷۶). *تاریخ تمدن، یونان باستان*، ترجمه‌ی گروهی از مترجمان، جلد دوم، تهران: علمی و فرهنگی.
- یگر، ورنر (۱۳۹۰). *ارسطو: مبانی تاریخ تحول اندیشه‌ی وی*، ترجمه‌ی حسین کلباسی اشتری، تهران: امیرکبیر، چاپ اول.
- یگر، ورنر (۱۳۹۳). *پایدیا*، ترجمه‌ی محمدحسن لطفی، جلد سوم، تهران: خوارزمی.
- Andrews, Paul. 1952. "Aristotle, Politics iv.11.1296a38-40". *The Classical Review*. New Series. 2(3/4). Cambridge University Press on behalf of The Classical Association: 141-144.
- Aristotle (1970). *Politics*. Translated by H. Enayat. Tehran: Sherkat-e Sahami-ye Ketab-ha-ye Jibi. [In Persian].
- Aristotle, 1984, *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*, 2 vols., Edited by Janathan Barnes, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Badi', A.M. (2008). *Greeks and Barbarians: The Other Side of History*, Vol. 2. Translated by A. Rouh-Bakhshan. Tehran: Toos. [In Persian].
- Boyce, M. (1996). *A History of Zoroastrianism*. Translated by H. San'ati-Zadeh. Tehran: Toos. [In Persian].
- Briant, P. (2008). *The Achaemenid Empire*. Translated by N. Forughan. Tehran: Farzan-e Rooz. [In Persian].

- Briant, P. (2009). "Central Power and Cultural Multicentrism in the Achaemenid Empire". In Achaemenid History Workshop (Groningen), Vol. 1, edited by H. Sancisi-Weerdenburg, translated by M. Saqebfar. Tehran: Toos, pp. 31-73. [In Persian].
- Brosius, M. (2009). "Why Iran Became an Enemy of Macedonia". Translated by M. Saqebfar. In Achaemenid History Workshop (Groningen), Vol. 13, edited by H. Sancisi-Weerdenburg & A. Kuhrt. Tehran: Toos, 1st ed., pp. 287-301. [In Persian].
- Burn, A.R. (2008). "Iranians and Greeks". Translated by M. Saqebfar. In The Cambridge History of Iran, Vol. 2, Issue 2, edited by I. Gershevitch. Tehran: Jami, pp. 122-239. [In Persian].
- Cawkwell, G.L. 1969. *The Crowning of Demosthenes*, class. Quat., 19.
- Chroust, A.H. 1972a. "Aristotle and the Foreign Policy of Macedonia". *The Review of Politics*. 34(3). Cambridge University Press for the University of Notre Dame du lac lac on behalf of Review of Politics: 367-394.
- Chroust, A.H. 1972b. "Aristotle's Sojourn in Assos". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. 21(2). Franz Steiner Verlag: 170-176.
- Copleston, F. (2009). A History of Philosophy: Greece and Rome, Vol. 1. Translated by J. Mojtavavi. Tehran: Elmi-Farhangi & Soroush. [In Persian].
- Dandamayev, M.A. (2010). A Political History of the Achaemenid Empire. Translated by F. Javaher-Kalam. Tehran: Farzan-e Rooz, 1st ed. [In Persian].
- Demosthenes 2015. *Complete Works of Demosthenes*, Hastings: Delphi Publishing Ltd. [E-Book Edition].
- Diodorus Siculus (2005). Iran and the Ancient East in the Historical Library. Translated and annotated by E. Sangari & H. Beik-Shourkaei. Tehran: Jami. [In Persian].
- Diogenes Laertius (2008). Lives of the Greek Philosophers. Translated by B. Rahmani. Tehran: Markaz. [In Persian].
- Erwin, T. (2001). Thought in Antiquity. Translated by M.S. Hanaei-Kashani. Tehran: Qasideh. [In Persian].
- Flower, M.A. 1994. *Theopompus of Chios: history and rhetoric in the fourth century BC*. Oxford UP.
- Flower, M.A. 2000. "From Simonides to Isocrates: The Fifth-Century Origins of Fourth-Century Panhellenism". *Classical Antiquity* Vol. 19.
- Gomperz, T. (1996). Greek Thinkers (3 vols.). Translated by M.H. Lotfi. Tehran: Kharazmi. [In Persian].
- Guthrie, W.K.C. (1996). The Greek Philosophers. Translated by H. Fathi. Tehran: Fekr-e Rooz. [In Persian].
- Guthrie, W.K.C. (2010). The Greek Philosophers: From Thales to Aristotle. Translated by H. Fathi. Tehran: Elm. [In Persian].
- Guthrie, W.K.C. 1981. *A History of Greek Philosophy, Aristotle: An Encounter*, Volum VI, Cambridge University Press.

- Jaeger, W. (2011). *Aristotle: Fundamentals of the History of His Development*. Translated by H. Kalbasi-Ashtari. Tehran: Amirkabir, 1st ed. [In Persian].
- Jaeger, W. (2014). *Paideia*, Vol. 3. Translated by M.H. Lotfi. Tehran: Kharazmi. [In Persian].
- Khorasani, Sh. (1996). "Aristotle". In *The Great Islamic Encyclopedia*, Vol. 7. Tehran: The Great Islamic Encyclopedia, pp. 569-607. [In Persian].
- Mahaffy, J.P. 2003. *A History of Greek Literature: The Prose Writers from Isocrates to Aristotle*, University Press of the Pacific.
- Moghaddas, A.H., Dehghan-Nejad, M., & Sangari, E. (2022). "Rethinking the Development of the Concept of 'Barbarian' in Archaic Greece (From the Trojan War to the Greco-Persian Wars)". *Journal of the History of Islam and Iran*, 32(56): 119-142. [In Persian].
- Momeni-Chelaki, M. & Jalilian, Sh. (2015). "Formation and Functions of the King's 'Eyes and Ears' Organization in the Achaemenid Period". *Jundishapur Quarterly*, 1(1). [In Persian].
- Mulvany, C.M. 1926. "Notes on the Legend of Aristotle", *The Classical Quarterly*, 20(3-4). Cambridge University Press, p.155-167.
- Note: For the entry marked "in press" (در دست انتشار), I have used "(forthcoming)." The transliteration of Persian names follows a simplified scholarly style. If you need a different citation style (e.g., APA, Chicago, MLA), please let me know. [In Persian].
- Plutarch, 1919, *Lives, vol. 7: Demosthenes and Cicero; Alexander and Caesar*, Bernadotte Perrin (Trans), Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rafiei-Far, F., Sangari, E., & Seyyed-Bankedar, S.M. (2023). "Critical Interpretation of a Paradigm: Cyrus II and Xerxes I in the Platonic Dialogue Alcibiades Major". *Journal of the History of Islam and Iran*, 33(59): 35-55. [In Persian].
- Ross, D. (1998). *Aristotle*. Translated by M. Qavām-Safari. Tehran: Fekr-e Rooz. [In Persian].
- Sangari, E. & Moghaddas, A.H. (forthcoming). *On the Malice of Herodotus by Plutarch of Chaeronea*. Tehran: Agar. [In Persian].
- Sangari, E., Khosravi, O., & Heydari, M. (2021). *The History of Herodotus: Euterpe – The Beginning of the Reign of Cambyses II, Egypt and Its Wonders*. Tehran: University of Tehran Press, 2nd ed. [In Persian].
- Sangari, E., Moghaddas, A.H., & Khosravi, O. (2022). *Historiography and Historical Thought in the Ancient World: The Life, Times, and Work of Herodotus of Halicarnassus*. Tehran: University of Tehran Press, 2nd ed. [In Persian].
- Sidney Horky, Phillip (2009), «Persian cosmos and Greek Philosophy: Plato's associates and the Zoroastrian *Magoi*», in *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, Editor: Brad Inwood, Volume XXXVII, winter, Oxford University Press, pp.47-103.

- Stoddard, D. (2018). *A History of Ancient Greece in Fifty Lives*. Translated by Sh. Saremi. Tehran: Qoqnoos. [In Persian].
- Too, L. Y. 1995. *The Rhetoric of Identity in Isocrates*, Cambridge.
- Walser, G. (2009). "Iranian Imperialism and Greek Freedom". Translated by M. Saqebfar. In *Achaemenid History Workshop* (Groningen), Vol. 2, edited by H. Sancisi-Weerdenburg & A. Kuhrt. Tehran: Toos, pp. 231-244. [In Persian].
- Walter. Leaf. 1915. "On the History of Greek Commerce", *The Journal of Hellenic Studies*. 35. The Society for the Promotion of Hellenic Studies, p. 161-172.
- Will Durant (1997). *The Story of Civilization: Ancient Greece*, Vol. 2. Translated by a group of translators. Tehran: Elmi-Farhangi. [In Persian].
- Wormell, D. E. W. 2016. "Hermias(1), tyrant of Atarneus, c.355BCE", *Oxford Classical Dictionary*.
- Xenophon. 1965-66. *Helleniques*, traduit par J. Hatzfeld, les belles lettres, Paris, Vol. 1.
- Zeller, E. (2016). *A History of Greek Philosophy*. Translated by H. Fathi. Tehran: Hekmat. [In Persian].

